

P. GULÁCSY IRÉN: ÁTAL A TISZÁN

Palinódiával kell kezdenem ezt az írást. Az ünnepélyes visszaszívás nem P. Gulácsy Irénnek, hanem szegedi ősenek, Tömörkény Istvánnak szól. Ő a törzs, amelynek P. Gulácsy Irén *Átal a Tiszán* c. novelláskönyve csak virágzó hajtása. S most, hogy arról a gyönyörűségről akarok beszámolni, amelyet e virágzó hajtás szemlélete okozott, kötelességem — legalább önmagam előtt — revideálni a fiatalos és bizonyára felületes fejszűtések, amelyekkel ezelőtt mintegy húsz évvel a törzsnek támadtam.

Fullasztó egyhangúságot, szürkeséget, kétségbeejtő témaszegénységet és keresett tájnyelvszerűséget vetettem akkor Tömörkény István szemére, s nem tudtam benne megérezni a mély forrásokat, amelyekből tiszta művészet fakad. Értem, hogy a fűszeres, mámorba ejtő italok mellett, amelyeket akkor a Dosztojevszkij, Goncsarov, Arcibasev, Stendhal, Flaubert, France és D'Annunzio regényei nyújtottak, Tömörkény István tiszta forrászive nem nagyon csábított, különösen amikor előadásmódjának annyi kanyarulatán kellett átvergődni, amíg az ember hűsítő italához eljutott. De valamit már akkor is észre kellett volna venni, ami most az elhunyt mester tanítványain, P. Gulácsy Iréne és Móra Ferencen át egyéni és szuverén írói képességeik hangsúlyozó erejénél fogva egészen nyilvánvalóvá válik, s ez annak a Szeged vidéki tanyákon élő ősmagyar életnek egészen különleges képe, amelyet biztos művészi szemmel éppen Tömörkény látott meg először. Az emberi lélekfejlődés egy sajátságos, primitív állapota ez, amely csodálatosképpen a városi kultúra közelében is megmaradt, sőt fölényesen szembeszáll vele, s talán éppen azoknál a szoros és közvetlen kapcsolatoknál fogva, amelyekkel a természethez fűződik, a ma-

ga életszemléletére, vagy ha úgy tetszik, bölcséletére szilárdan támaszkodik.

Tömörkényt olvasni a képzeletnek olyan átugrását jelenti, mintha az ember Kolozsváron alszik el, s Tibetben ébred fel. Egy ősi egzotikumot zár be művészete borostyánépülete, amely minden hűségesen megmaradt régi lelettől abban különbözik, hogy él és lélegzik. Ez Tömörkény írásművészetének nagy érdeme, amely most, hogy mások is elindultak felfedezései nyomán, s új szépségeket hoznak onnan, annál szembeszökőbbé válik.

P. Gulácsy Irén biztos kézzel rajzolja meg a tiszántúli tanyai nép életét. Szinte csodálatos, hogy asszony léte oly híven tud visszatükrözni egy világot, amelyben úgyszólván semmi feminin vonás nincs. Az ösférfi él, beszél és uralkodik itten. A magára hagyatott ember, akinek ellensége az egész világ, s akinek ravasz, elke-seredett harccal kell a legkisebb falat kenyeret is kiküzdenie. Ez az örökös lesben állás festi át azután egész gondolatvilágukat, s ettől akkor sem tudnak szabadulni, ha az civakodásra, az alattomos támadástól való félelemre nincsen semmi alapjuk.

Ilyen lehetett az őseMBER pszichéje. Ha mármost ez az ösférfi felveszi az érintkezést a városi kultúra képviselőivel, sokszor előáll az a humoros helyzet, hogy a legjobb indulattal szemben is védekező állásba helyezkedik, vagy a legkisebb előnyért is fölösleges agyafúrtságokat követ el. Bevallom őszintén, hogy az ösférfi-nak ezt a humoros beállítást legkevésbé szeretem. Az ún. kaszavásárló paraszt a maga rengeteg változatában először is már nem újság. De mikor újság volt, akkor is csak felületes szemléletből származott. Rokona a népszínműben paraszt amorózóknak és vérszegény falusi Melindáknak.

P. Gulácsy Irénnek is van néhány ilyen rajza a kötetében. A *Cszimavásár*, *Paktálás*, *Igazodás a joghoz* ilyenféle paraszti történetek. Igaz, hogy talán éppen azért, mert a témájuk és a levegőjük régi, igyekszik bele, ha mást nem, több új tájnyelvi árnyalatot vinni. Csakhogy ilyenkor, amikor a mese belső lendülete, az ábrázolt lélek kifejezést kereső szükséglete nem ontja

magából természetesen a tájnyelvi szépségek vegetációját, a paraszti szólásmód ellenszenvenné és üressé válik, s az egész stílusdekoráció, ellentétben e paraszthősök subájával, mely ember nélkül is megáll a földön — összeomlik.

De P. Gulácsy Irént nem kell féltetni attól, hogy művészi eszményét ilyenféle históriák megírásában keresse. Kötetének java és nagyobb részében egészen más mezsgyéken jár. Tudja ő, hogy a föld embereinek élete nemcsak ilyen felszíneken mozog, hanem vannak benne szédületes lelki mélységek és izgalmak, nagy tragédiák, érzelmi hullámzások és gondolati szárnyalások, amelyek kifelé sokszor egészen némák, egy-egy szóban vagy kézmozdulatban revellálódnak csupán, de ha valaki beléjük tud tekinteni, bennük az emberi sors kifejezésének egészen új és szokatlan változatait figyelheti meg. A művészi ábrázolásnak ezen a fokán az egyszerű paraszti történet magasabbrendű emberi dokumentum lesz, amelynek minden tájnyelvi különlegessége egyszerre esztétikai szépséggé válik.

Ilyen nemes értelemben vett művészi élményt nyújtanak P. Gulácsy Irénnek a kötetben szereplő többi novellái, amelyekben a parasztot egymagában, vagy otthoni körben, vagy a többiekkel együtt, életfolyásának megszokott színterén mutatja be. Levegős, világos körvonalakban megrajzolt, kifogástalan szerkezetű képek. Mint egy-egy Millet-rajz. Nyáj, juhász, halászni baktató paraszt, megismerkedés, pihenni térés a leszálló éjszakában. Egészen egyszerű képek, amelyeken azonban átsuhan a lélek vagy a képzelet egy-egy mélyen emberi megmozdulása. Néha egymással szemben, de többször a természettel, különösen az állatokkal szemben. Az állatokkal s a természettel való kapcsolataiban is egészen ősi ez a világ, s itt nem tudom megállni, hogy ki ne emeljek olyan pompás s világirodalmi értékű rajzokat, mint *A bogár*, *A vén kutya*, *Szörsvívő Péter*, amelyek mintaképpül szolgálhatnak arra, hogy a tájnyelvi készség miként lehet a legszínvonalasabb művészi mondanivalók eszközévé.

Nem kétséges, hogy akik a *Hamueső* és a *Fekete völgyek* Gulácsy Irénjében megszerették a nagy

tablókban dolgozó epikus festőt, hasonló megbecsüléssel fogadják az *Átal a Tiszánt* is, amelyben a kiváló író megmutatta, hogy a bensőséges rajznak talán mindennél kényesebb műfajában is teljesen otthon van. P. Gulácsy Irén novelláskötete a Szépmíves Céh kiadásában jelent meg pazar és fényűző kiállításban. Illusztrációit megértő s a tartalommal összecsengő művészettel Kós Károly készítette.